Arhaisme în lirica arghezianăă

Lui Sergiu Drincu, cercetător împătimit al limbii

LIVIUS PETRU BERCEA

Într-un studiu publicat cu mai mulți ani în urmă, Carmen Vlad expune și argumentează un punct de vedere care, fără a fi nou (la vremea respectivă), justifică încadrarea unor termeni din lexicul limbii române în categoria pe care obișnuit o numim **arhaism:** „După cum bine se știe, nu orice element vechi este și arhaic. Distincția categorică între *vechi* (moștenit) și *învechit* (arhaic)e determinată de caracterul continuu, neîntrerupt, permanent al celui dintâi în raport cu trăsătura „temporar" sau „momentan" a celui din urmă" (**1**). Operând deosebirea dintre arhaismul *lingvistic* și cel *stilistic* (această din urmă categorie interesează cercetarea de față), autoarea studiului citat mai sus stabilește posibilitățile de funcționare stilistică a arhaismului în genurile literare în raport de trei factori (momente): momentul operei – Mo, momentul autorului – Ma și momentul lecturii – Ml (**2**). În poezia lirică se produce o „echivalare" a celor trei momente (Mo = Ma = Ml), de unde concluzia că funcționalitatea arhaismului în genul liric este absolută (totală), având însă nu finalități caracterizatoare sau evocativ-istorice, ca în proză: „Rămâne mult mai delicată, expusă riscurilor unor controverse, formularea în termeni adecvați a valorii arhaismului în domeniul poeziei lirice. Pentru că, se știe, aici fenomenul apare adesea. Credem că funcției evocatoare, cu valoare cognitiv-istorică i se substituie o alta, tot evocatoare, dar predominant ontică, conducând spre zonele primare ale existenței. Acesta e „rostul" ascuns al unor cuvinte cum ar fi: *slove* din poezia *Umbra* a lui Tudor Arghezi: „În mine-i scris destinul cu *slove* nevăzute" ; *crug* (= cerc, orbită) sau *stihie* (= element) la Mihai Eminescu: „Și mii de lumi în juru-i fug / Pe-a clipei val de-a-notul / Pân' piere cel din urmă crug..." (*Luceafărul*, în variantă) și „*Stihii* a lumei patru, supuse lui Arald / Străbateți voi pământul și a lui măruntaie, / Faceți din piatră aur și din îngheț văpaie..." (*Strigoii*). Grafiile și formele gramaticale arhaizante evidențiază și mai pregnant intenția autorului de a atribui cuvintelor conotația [originar], ceea ce ne determină să considerăm arhaismul (la orice nivel al limbii) în poezie o *marcă a poeticului"* (**3**).

BDD-A32043 © 2019 Editura Mirton; Editura Amphora
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.34 (2026-11-14 00:06:07 UTC)

Acceptarea unor valori stilistice în diacronie presupune existența unui stadiu de limbă de referință pentru cel contemporan scriitorului și cercetătorului. Imperativul raportării la alte straturi istorice ale limbii e susținută și de un teoretician al stilului, Ștefan Munteanu: „...nu putem aplica în judecata stilistică a unei opere dintr-o anumită perioadă istorică criterii valabile pentru o altă epocă. Crearea valorilor stilistice este determinată de specificul sistemului de mijloace stilistice dintr-o perioadă istorică, iar analiza lor reclamă deplasarea unghiului din care se face cercetarea, o schimbare de atitudine menită să ducă la identificarea elementelor care țin de planul semantic general și a acelora care intră în sfera faptelor individuale și afective, de natură stilistică” (**4**). Din acest punct de vedere, arhaismul prezintă garanția mărcii stilistice când e vorba de poezia actuală.

Părerile mele sunt, oarecum, diferite, în privința ponderii arhaismului la Arghezi, față de ale celor care au semnalat și comentat aceste elemente ale lexicului în lirica argheziană. Pentru redarea culorii locale, a momentului istoric. Ele sunt prezente atât în poezie, cât și în proză” (**5**). Al. Bojin înregistrează, în fugă, câteva arhaisme, concluzionând că „ponderea lor în opera lui Arghezi izvorăște nu atât din numărul ca atare al arhaismelor, din frecvența lor, cât mai ales din forța lor sugestivă în context” (**6**).

Am excerptat toate arhaismele din volumele de lirică din seria de **Scrieri**(sigla: S + nr. volum + pagină)**,** ca și din plachetele care au apărut în timpul vieții poetului și post-mortem. Numărul arhaismelor în poezie depășește 100 (cu peste 300 de ocurențe), ceea ce dovedește că această categorie lexicală nu e o prezență accidentală, ci aproape o constantă, mai ales că unele arhaisme se bucură de o atenție deosebită în lirica lui Arghezi. Pentru stabilirea caracteristicii *învechit* (id est *arhaic*) am apelat la mențiunările din DLR, CADE, DEX. Unele arhaisme au și caracter popular, regional sau familiar (notat, după caz, de dicționar), ceea ce le sporește, de cele mai multe ori valențele stilistice.

Credem oportun să reținem, la început, două forme arhaice de altă factură: pluralul *cari* (formă învechită de plural a pronumelui *care*), întrebuințat mai cu seamă pentru monosilabismul său, evitându-se astfel bulversarea metrului și a ritmului versului: „În ochi tu nu duci moartea și perlele lichide / În *cari* răsfrâng misterul văpăile livide” (S I, 126). Altădată, apare în imediata apropiere a formei azi literare: „*Care* de *cari* mai grase și mai bune” (S IV, 219); arhaismul fonetic *pre*, încă în circulație actualmente în limbajul religios și în unele graiuri populare. Contextele în care l-a plasat poetul au, aproape toate, semnificație religioasă(însoțită, nu o dată, de

BDD-A32043 © 2019 Editura Mirton; Editura Amphora
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.34 (2026-11-14 00:06:07 UTC)

ironiile fine ale lui Arghezi), la conturarea atmosferei concurând și alte elemente din sfera arhaicului și a religiosului: „Căci Dumnezeu, ce vede toate, / În zori, la cinci și jumătate, / Pândind să iasă, prin perdea, / O a văzut din cer *pre* ea” (S I, 23); „Și a jurat pe numele tău sfânt, / Și strâmb și drept, cum jură *pre* pământ” (S II, 193). Alternanța, în contextul imediat anterior, a celor două forme: *pe – pre*, probează, o dată în plus, valoarea funcțional-stilistică a celei de-a doua. Poetul a renunțat, cu timpul, la forma arhaică, care mai apare doar o dată, în S IV, 189: „Dar opresc blesteme grele / Să le ciopârțești *pre* ele”.

Nu toate arhaismele au aceeași pondere în poezia lui Arghezi. Cele câteva, recurente, pe care le prezentăm în continuare, intraseră,de o vreme, în limba poetică românească, nefiind deci specific argheziene. Cu toate acestea, ele nu și-au pierdut nici până acum caracteristica „poetic”, fiind încă prezente în lirica noastră.

Pe un loc de la începutul cercetării, cumulând caracteristicile „învechit, popular și poetic” se află **stih** „vers” (la singular): „Dansează *stihul* ritmul și pas cu pas îl sună” (*Poeme noi,* 365). Pluralul *stihuri* poate fi întâlnit ca atare, cu sensul „versuri”, ca în „*Stihurile* înjghebate / Le-ai simțit adevărate” (*Poeme noi,* 241); „Noi viori să farmec, nouă melodie / Să găsesc – și *stihuri* sprintene și grele” (S I, 18) ori, prin extensiune, își apropriază sensul „poezie”. Deosebirea între semnificația concretă și cea metaforică e greu de făcut: „Fără să vreau, fragilă cititoare / A *stihurilor* mele bărbătești” (S I, 13). Mai ilustrativă pentru acest sens e totuși forma de singular, dar contextul rămâne decisiv: „Gătit de sărbătoare cu fir, să luăm aminte / Că *stihul* e o nuntă de graiuri și cuvinte” (*Poeme noi,* 365) sau: „Surâd în *stihul* ce ți-l scriu pe aur” (S III, 23). Câteva alte contexte evidențiază remarcabila capacitate a poetului de a varia expresia, prin introducerea a vers a unor sinonime arhaice expresive. Forma populară *ghiers* intră în relație de sinonimie parțială cu *stih,* în poezia *Biulbiul:* „Printre prunii din amurg / Cântă-n ritmuri de tipsii / *Ghiersul* moale, *stihul* turc / Și arab de la geamii” (S I, 85). Semnificațiile se pot nuanța: *ghiers*= „viers, melodie”, iar *stih* = „verset (din psalmi) dintr-o cântare bisericească”, sens prezent și în: „Cânta parcă un norod / *Stihurile* de prohod” (*Poeme noi,* 181). O singură dată arhaismul apare la rimă, realizând o contrasonanță consonantică (**7**): „Slove, graiuri, vorbe, *stihuri*, / Scame, ațe și nimicuri” (*Poeme noi,* 222), iar o dată alcătuiește un titlu (S I, 154). Nu e lipsit de interes nici faptul că poetul își intitulează un volum *Stihuri pestrițe.* Adăugăm verbul *a stihui* (rar) „a face stihuri, a compune versuri”, derivat de la *stih: „Stihuind,* m-am hotărât / Să-mi trec noaptea de urât” (S I, 65) și substantivul *stihiră* „cântare bisericească” (S II, 152).

BDD-A32043 © 2019 Editura Mirton; Editura Amphora
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.34 (2026-11-14 00:06:07 UTC)

Tot stratului livresc al vocabularului poetic arghezian îi aparține și arhaismul **slovă.** Cu profunde implicații în arta sa poetică și în creația lirică, *slovă* se ivește prima dată în *Testament:* „*Slova* de foc și *slova făurită* / Împărechiate-n carte se mărită" (S I 10). Comentează, elocvent, Șerban Cioculescu: „Slova de foc" este cuvântul spontsan, fierbinte de viață, expresie directă a sensibilității; prin „slova făurită" înțelegem expresia elaborată, căutată, migălită. Poetul e de o desăvârșită bună-credință în simultaneizarea celor două modalități cărora le subsumează realizările sale artistice: spontaneitatea și disciplina" (**8**). Cu sensul „literă", arhaismul *slovă* apare frecvent: „Ce citești tu într-o carte fără *slove ?"* (S II, 78); „*Slovele* cele mai bune / Le-am scris negre, cu cărbune" (S III, 8). Departe de a rămâne la sensurile din dicționar, *slovă* dezvoltă o constelație de semnificații, adesea greu de diferențiat (precizat). În context minim cu „surorile" din același câmp semantic: *litere* și *alfabete, slovă* prilejuiește realizarea unei metafore pentru mulțimea gâzelor: „Droaiele de *alfabete* / Și de *litere* schelete / Se târăsc pe geam alene / Printre *slove* egiptene" (S II, 11). Brațele „cu pulpele groase" ale unui personaj din *Flori de mucigai* sunt „scrise cu *slove* și horbote albastre" (S I, 207). Termen cu iz cărturăresc, *slovă* se regăsește în contexte cu trimiteri religioase: „*Slova* se isprăvise / În mucegaiul poruncilor scrise" (S I, 182) sau „*Slova,* de multe ori sfințită, greu se cunoaște" (S I, 174). Cuvânt al vechimii (**9**) e *slovă* și într-un context ca: „Dar păstra într-o cutie / *Slovele* de răzeșie / Moștenite decând veacul / De la moșul ei, săracul" (*Poeme noi* , 240), unde sensul de „înscris, act" (care atestă proprietatea asupra unui bun) își găsește în acest arhaism „învelișul" potrivit, alături de ceilalți termeni din același câmp semantic: *răzeșie, moș, decând veacul.* Aceeași situare contextuală în: „Puricând letopiseții *slovelor,* din fir în păr, / Fabula e născocirea unui rob, într-adevăr" (S IV, 8).*Slovele* sunt „semnele" destinului, pe care rațiunea nu-l poate pătrunde, ele devenind, asemeni visului, insondabile și imateriale: „În mine-i scris destinul cu *slove* nevăzute" (S III, 66). V. și: „În jurul tău misterul cu *slove* negre scris, / Ca-n mine pune golul alăturea de vis" (S I, 112) sau: „Femeie răspândită-n mine / Ca o mireasmă-ntr-o pădure, / Scrisă-n visare ca o *slovă..."* (S I, 116).*Slovă* își mai apropriază înțelesurile adânci și adesea nedeslușite complet ale cărții, ale scrisului, ale graiului, ca taine ale existenței umane: „*Slova* s-a rupt și graiul nu mai poate / Cu bunătatea ta să se întreacă" (*Poeme noi,* 255) sau: „Ca să citesc pe întuneric în paginile ei de foc / Și să zăresc ce mai rămâne ascuns în *slove* și mă-ndeamnă" (*Poeme noi,* 115).

Pururi (învechit și popular) nu apare niciodată doar singur, ci numai în locuțiunea *de-a pururi,* mai des în varianta *de-a pururea,* de obicei ca

BDD-A32043 © 2019 Editura Mirton; Editura Amphora
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.34 (2026-11-14 00:06:07 UTC)

determinant verbal: „Flori vechi răsar *de-a pururi* cu vechile lumini” (S I, 108), dar și nominal: „Tu, în hotarul marilor mistere, / Ești ca un semn *de-a pururea* putere...” (S I, 16); „Și cu icoana Dumneaei / A *de-a pururea* Fecioare...” (S I, 224).Locuțiunea marchează insistența, într-un context cu nuanțe pleonastice: „Dar trebuie păcatul să-ți fie și mai greu / De care-mi cerci sfârșitul *de-a pururea mereu”* (*Poeme noi,* 243). Locuțiunea fără sinereza *de-a* fiind tetrasilabică, îi înlesnește poetului încadrarea în metrul și ritmul impuse de vers: „Rămasă *de a pururi,* de-atunci încoa stăpână / Pe negura înfrântă în timpul biruit” (S I, 222).

Zămisli (și reflexiv, *a se zămisli*), notat ca „învechit și regional” de către dicționare, are, la diateza activă, numai sensul figurat „a crea”, intrând într-o bogată serie sinonimică, bine reprezentată în lirica arghezian㠄 care cuprinde, între altele, pe:*a ivi, a isca, a face, a dura, a iscusi, a frământa* (**10**): „De ce te *zămislii* atunci din lut / Și nu-ți lăsai pământul pentru oale ?” (S I, 82); „Ființă *zămislită* cu gândul și visarea” (S III, 10); „Un om de sânge ia din pisc noroi / Și *zămislește* marea lui fantomă...” (S I, 184). Sensul trebuie raportat mai ales la ce spune „cartea din vechi”, la actul biblic al „facerii” omului; astfel se verifică și conotația „primordial” pe care Carmen Vlad o presupune ca intrinsecă la arhaismele care se găsesc în textul liric (**11**): „I-a rupt un os din coaste, ceva, / Și-*a zămislit*-o și pe Eva” (S IV, 216) și: „De ce stârnișii țărâna și viu m-*ai zămislit* ?” (S II, 195). Forma reflexivă *a se zămisli* „a lua ființă, a se întrupa” apare rar, traducând mai cu seamă un proces trudnic: „Cela ce încă nu *te-ai zămislit /* Și te târăști prin beznă către soare...” (*Poeme noi,* 71); „*M-am zămislit* ca-n basme cu șapte frunți și șapte / Grumazi și șapte țeste” (S I, 128).

Pravilă „lege, regulament, normă, regulă, obicei, tradiție, datină”. E un arhaism care aparține, ca și *slovă* și *stih,* stratului livresc al vocabularului. Termenul e așezat de poet mai ales în context cu elemente din sfera religiosului: „A luat pildă să trăiască / *Pravila* călugărească” (S IV, 179); și: „Dând și *pravila*-n uitare, / Cum ar fi în postul mare” (*Poeme noi,* 219). La Arghezi, arhaismul devine adesea simbolul interdicției divine și umane, semnificația fiind potențată de sinonime parțiale: „Sunt *pravile* și *dogme* și fără de-ndoială / Nu ți-e iertat...”

Tibișir „cretă”, arhaism recurent mai ales în primele două volume de *Scrieri.* Semnificația de „obiect de scris” este mai puțin frecventă: „Mâzgălii cu *tibișir* / Lemnele din cimitir” (S III, 7). *Tibișirul* este, de obicei, simbolul și instrumentul cu care ni se trasează destinul, de obicei într-un mediu terestru mai puțin prietenos: „Și să privim zigzagul, pe stânci, de *tibișir,* / În care-ți puse pasul fragila mărturie” (I, 57) sau: „Mi-a tras cu *tibișirul* prin râpi și stânci un drum...” (*Poeme noi,* 112). Alteori, e doar

BDD-A32043 © 2019 Editura Mirton; Editura Amphora
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.34 (2026-11-14 00:06:07 UTC)

semnul culorii „alb”: „... rotocoale / De spumă albă, ca de *tibișir”* (S II, 267) sau, surprinzător, un element al profanării: „În Sângele și Trupul din potir / Au pus rachiu, săpun și *tibișir”* S II, 203).

Ușure, adjectiv și adverb, e arhaism (**12**), în ciuda „sunetului” său specific arghezian (**13**). Poetul i-a remarcat expresivitatea încă de la conceperea poemului *Testament,* așezându-l apoi adesea la rimă pentru sonoritatea sa aparte: „Am luat ocara și torcând *ușure* / Am pus-o când să-mbie, când să-njure” (S I, 10); „Al finței tale mici de cremene *ușure”* (S I, 81). Expresiv e și în versul următor, la sonoritatea stihului contribuind frecvența și sunetul grav al vocalelor **u** și **î** (**â**): „Învăluit în umbră, el singur să murmure / *Ușure* ca o frunză, adânc ca o pădure” (S I, 154) sau în contextul unde adjectivul se integrează unui câmp semantic al fragilului și miniaturalului: „Străveziu, *ușure,* horbote, broboade / Lucrul lui, ca scrumul, se sfarmă și cade” (S IV, 161). Pentru poet, *ușure* e, mai cu seamă, simțul tactil: „Cercetător *ușure* și ager, pipăitul” (S III, 84).

Stihie „fenomen al naturii care se manifestă cu o forță irezistibilă, distrugătoare; (poet.) pustietate, sălbăticie”; este simbolul cosmosului necunoscut și atotputernic: „Te iată prins de vânturi. *Stihia* nu te cruță...” (S , 51). E preferată forma de plural: „Pe drumul mut al marilor *stihii”* (S III, 30) pentru rime inedite, dar și plasarea ei în imagini memorabile: „Câte *stihii* senine adânc se zbuciumară / Ca să-ți răsară limpezi icoanele de-afară ?” (S III, 83).

Cu destule apariții contextuale sunt și: *prunc* (S I, 20; *Poeme noi*, 72), *leat* (S II, 246; III, 7; 24; IV, 42); *oștean* (S III, 87; *Poeme noi*, 67; 310; 369); *faur* (S III, 23; 155); *hrisov* (S I, 9; IV, 24; 190); *ornic* (S I, 115); *au* „oare / sau” (S I, 13; 157); *jind* „regret” (S I, 14; III, 122), substantiv care schimbă interpretarea unui text liric arghezian (**14**); *obârși* (S I, 154); *smeri* „a umili (pe cineva)” (S I, 164; 241). Mai puține ocurențe (uneori apariții singulare) cunosc următoarele arhaisme, pentru care nu mai dăm alăturat contextele și locul apariției: *afdăsta, aprod, așijderea, bir, buche, bucoavnă, bun „*strămoș”, *caleașcă, catastif* (în rimă cu dubletul accentual *Iosîf*), *călțun, cătană, ciufut* „om cu toane”, *câști* (**15**), *cocon, columbă, condei, crezământ, curtean, dajdie, danie, dăvânga* „a se mânca, a se roade” (rima realizându-se între...sinonime): „Lemnul i se tot *dăvângă, /* Zugrăveala se *mănâncă”* (S II, 101), *dosădit, firfiric, franc* „leu”, *fruntarie, fur* „hoț”, *gealat, ghinărar, giubea, gloabă* amendă”, *gologan, greș, har, icusar, iertăciune, izvod* „model”, *închinăciune, jilț, județ* „judecată”, *jupân, lăscaie, mișel* „sărac, nevoiaș, de rând”, *moșnean, necum* „cu atât mai mult”, *nemernic* „pribeag, sărman” („Din fundul Mării Moarte până-n bătaia Cloștii / Nu-i nimenea *nemernic* și singur ca Isus”, *Poeme noi*, 121),

BDD-A32043 © 2019 Editura Mirton; Editura Amphora
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.34 (2026-11-14 00:06:07 UTC)

norod, obște, obroc, ocină, ocârmui, ohabnic „care nu poate fi înstrăinat”, *ort* „ban”, *osebit, osârdnic, peșchir, pica* „picura”, *poftoreală* „repetiție”, *poftori, proestos* „smerit”, *răspicare, răspunde* „a străbate până la, a ajunge”, *săvârși* „a duce la bun sfârșit”, *sineși* (formă arhaică a pronumelui *sine*), *slavă* (în *slavă Domnului*), *stacoj* „homar”, *suliman, ticălos* „mizerabil”, *zbeg, zgripțor, zlătar.*

Inventarul, chiar succint, care se termină aici, ne permite concluzia că **arhaismul** este, în ciuda numărului mare de texte poetice în care se află „dispersat”, o constantă stilistică a poeziei argheziene, cu mari resurse expresive, mai ales când cumulează și alți indici de apartenență (popular, regional, poetic), justificând aserțiunile lui Carmen Vlad de la începutul acestor pagini.

Note

1. Carmen Vlad, *Conceptul de arhaism,* LR, 1973, nr. 3, p. 184.
2. Ibidem, p. 186-188.
3. Ibidem, p. 189-190.
4. Ștefan Munteanu, *Stil și expresivitate poetică,* București, EȘ, 1972, p. 245.
5. C. Crișan, *Contribuții la cunoașterea limbii și stilului lui T. Arghezi,* LL, 1961, p. 40.
6. Al. Bojin, *Fenomenul arghezian,* București, EDP, 1976, p. 127.
7. Doina Bogdan Dascălu, C. Dascălu, *Varietățile rimei,* LL, 1979, nr. 4.
8. Șerban Cioculescu, *Introducere în poezia lui T. Arghezi,* București, 1971, p. 197.
9. V. cap. *Cuvinte ale vechimii,* la G.I. Tohăneanu, *Arta evocării la Sadoveanu,* Timișoara, Ed. Facla, 1979.
10. D. Radu, *Note privitoare la noțiunea „a crea” în lexicul lui Arghezi,* LR, 1965, nr. 2, p. 233-250.
11. V., *supra,* nota 3.
12. DEX, *s.v.*
13. „Arghezian” l-a simțit și Topârceanu, care-l „așază” la începutul uneia dintre parodiile după poeziile lui Arghezi: „*Ușure,* prin leșia dimineții, / La ceasul când se iscă precupeții, / Am fost lovit în trecere o babă...”
14. V. interpretarea noastră la o arghezian*ă Melancolie,* în vol. *In honorem magistri Crișu Dascălu,* Timișoara, DPP, 2016, p. 48-49.
15. Greșit, D. Cesereanu (*Arghezi și folclorul,* București, 1966) consideră forma *câștiuri* drept variantă populară pentru *câștiguri.* În realitate e pluralul substantivului *câști* (V. DEX, *s.v.*)

BDD-A32043 © 2019 Editura Mirton; Editura Amphora
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.34 (2026-11-14 00:06:07 UTC)